

VENITURILE ȘI CHELTUIELILE UNEI FAMILII BOIEREȘTI DIN MOLDOVA, ÎNTRE ANII 1782 ȘI 1789

de IOAN MURARIU

În ultima vreme s-au scris câteva studii valoroase privitoare la economia domeniului feudal din țările române, în perioada de destrămare a relațiilor de producție feudale¹. Analizând sămile unor moșii, în special din primele trei decenii ale sec. al XIX-lea, autorii acestor lucrări au tras interesante concluzii în legătură cu rezerva feudală, sursele de venituri ale unor moșii, modul de întrebuințare a acestor sume bănești, folosirea muncii salariate etc.

Pentru a se ajunge la concluzii definitive ar trebui să se analizeze un număr cât mai mare de sămii, din perioade și regiuni diferite dar, din nefericire, ni s-au păstrat puține condici de socoteli, în special din sec. al XVIII-lea. Din această cauză, orice samă descoperită în arhive trebuie pusă în circuitul științific, căci poate să conducă la concluzii noi sau să întărească concluziile la care deja s-a ajuns.

În Arhivele Statului din Iași se păstrează sama unor moșii din Moldova, pentru perioada 19 aprilie 1782—1 iunie 1789². Este vorba de moșia Păstrăveni, probabil din ținutul Neamțului³, apoi de moșia Teșcurenii și de vilele de la Cetățuia și Păun, a căror localizare este mai dificilă⁴. Aceste moșii aparțineau unei oarecare Anița, fiica boierilor moldoveni Safta și Ștefan Rosetti⁵. Anița a decedat la începutul lunii martie 1782 lăsînd

1. Sl. Diamandi, *O gospodărie moșierească din Moldova în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, în „*Studii*”, Anul IX, Nr. 2-3/1956, p. 77-90; S. Columbeanu, *O condică de socoteli dintre anii 1804 și 1839*, în „*Studii și articole de istorie*”, IV, 1902, p. 93-108; Idem, *Economia domeniului feudal din Moldova și Țara Românească la începutul sec. al XIX-lea*, în „*Studii*”, Nr. 2/1965, p. 323-351. Vezi și I. Murariu, *Veniturile și cheltuielile moșiei Fintinele din ținutul Bacău, între 30 septembrie 1803 și 30 septembrie 1804* (în *Carpica*, 1972, p. 189-196).
2. Arh. St. Iași, Documente, P. 173/202. Această samă are următorul titlu: „*Tabla de toți ce s-au luat din veniturile casei răposatei Ilcei mele Aniței, și ce s-au cheltuit pînă acum ce s-au măritat copilele ei*”. Scrisă cu litere cirilice, sama se păstrează sub forma unui caiet de format mare, completat pe 20 file.
3. În samă nu se indică ținutul din care făceau parte aceste moșii.
4. Moșia Teșcurenii se afla probabil în ținutul Dorohoi (vezi „*Marele dicționar geografic al României*”, vol. V, Buc. 1902, p. 595). În Moldova sînt mai multe sate și locuri cu numele de „Cetățuia” sau „Păun”, încît vilele la care se referă sama nu pot fi localizate cu siguranță.
5. G-rai Radu Rosetti, *Familia Rosetti, I, Coborîtorii moldoveni ai lui Lascaris Rousaitos*, Buc. 1938, p. 81. Autorul susține că Anița n-ar fi fost căsătorită și că, fiind o fire bolnăvicioasă, ar fi trăit în casa fratelui său Ioniță, căruia i-a lăsat averea după moarte (1782). Dar din samă rezultă clar că a avut trei copii.

în urmă trei copii, dintre care unul a murit la scurtă vreme, în aprilie 1782. Grija pentru creșterea celor două fete orfane, pe nume Ilinca și Paraschiva, precum și administrarea moșiilor rămase de la mama lor, a căzut în seama bunicii, adică a Saftiei.

Safta Rosetti a ținut o evidență a veniturilor și cheltuielilor acestor moșii începând cu 1782, anul morții fiicei sale Anița, și pînă în 1789, cînd cele două nepoate ale ei s-au căsătorit ⁶.

Totalul *veniturilor* acestor moșii pe perioada 1782—1789 se ridică la suma de 19.007 lei și 78 de bani. Nu cunoaștem proveniența unor venituri din anii 1782, 1784 și 1787 în valoare totală de 4.245 lei și 66 bani (vezi anexa nr. 1, coloana 2), din care cauză vom lua în calcul numai diferența de 14.762 lei și 12 bani, pe care o vom considera egală cu 100%. La această sumă vom raporta toate veniturile, în ordinea mărimii lor.

Analizînd cifrele cuprinse în samă constatăm, ca și în cazul altor moșii, că cele mai mari venituri s-au realizat din vînzarea vinului, vînzare ce pe atunci constituia un monopol feudal. Între anii 1782—1789 s-au obținut pe această cale 6.766 lei și 33 bani, sumă care reprezintă 45,8 % din totalul veniturilor ⁷.

În perioada amintită, o sursă de venituri aproape la fel de importantă a constituit-o vînzarea animalelor și a unor produse animale. Însușind diferitele cifre cuprinse în samă, am constatat că s-au vîndut 60 cai și iepe, 51 boi și vaci, 167 oi, miei și cîrlani, precum și niște piei de animale. Pentru toate acestea s-a încasat suma de 3.212 lei și 54 bani, sumă care între venituri reprezintă 21,7 % ⁸.

Între veniturile acestei familii de boieri moldoveni sînt menționați și banii încasați de la țărani scutelnici. Cei 2.140 lei înregistrați la acest capitol, reprezintă 14,5 % din totalul veniturilor.

În perioada la care se referă sama, piața internă a Moldovei era încă slab dezvoltată iar monopolul otoman asupra comerțului nostru extern se menținea în continuare, cu toate că fusese limitat după pacea ruso-turcă de la Kuciuk-Kainargi (1774). Această stare de lucruri de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea explică, în parte, lipsa de interes a boierimii moldovene în ce privește sporirea producției de cereale și faptul că între veniturile unei moșii cerealele nu ocupau un loc prea important. În condica de socoteli a moșiilor amintite sînt consemnate vînzările unor cantități de cereale numai în anii 1784 și 1786, în valoare totală de 1.956 lei și 60 bani (13,2 % din totalul veniturilor). În anul 1784 s-au încasat 906 lei și 60 bani pe pîinea „ce s-au lucrat la velnița ot Păstrăveni”, dar nu se menționează nici cantitatea și nici felul cerealelor vîndute. În schimb, pentru

6 Se pare că unele venituri n-au fost consemnate în această condică. Nu apar, de exemplu, sume rezultate din vînzarea brînzei, laptelui sau lînii, deși pe aceste moșii creșteau multe oi.

7 Prețul de vînzare al unei buți de vin a variat între 63 și 130 lei; o vadră de vin (care era egală cu 10 ocale sau 15,2 litri) se vîndea cu cca. 90 bani.

8 Un cal se vîndea cu 30-40 lei; un bou, cu 15-16 lei; o vacă, cu 8 lei; un cîrlan, cu 90 bani; un miel, cu 32-34 bani. Pentru anul 1787 prețul animalelor este exprimat și în lei, și în galbeni; rezultă că atunci un galben era egal cu 5 lei.

anul 1786, se arată clar că s-au obținut 1.050 lei din vânzarea a 300 mierțe de păpușoi (cca. 42 tone), cu prețul de 3,5 lei mierța⁹.

Se poate presupune că aceste cereale s-au obținut din dijme și nu de pe rezerva feudală. Suprafețele cultivate de țărani cu cereale pe aceste moșii vor fi fost mici, din care cauză și cantitățile obținute din dijme vor fi fost tot mici. Numai astfel s-ar putea explica de ce în anumiți ani această familie de boieri a cumpărat de pe piață mici cantități de făină. De exemplu, în 1782, la moartea Aniței, s-au cumpărat 5 mierțe făină de grâu (cca. 700 kg.), cu suma de 25 lei; tot atunci, cu 3 lei s-au mai cumpărat doi saci de făină de grâu; în anul 1783 s-a cumpărat cu 108 bani¹⁰ un sac de făină de păpușoi „pentru lucrătorii viilor”.

Vânzarea finului nu a constituit, ca în cazul altor moșii, o sursă importantă de venituri. Este menționată numai suma de 132 lei care s-a încasat în anul 1785 din vânzarea a 33 fălci de fin (cca. 47 ha) din moșia Păstrăveni. Veniturile bănești realizate din vânzarea finului au fost abia de 0,9% din total.

O sumă de asemenea mică, mai exact 126 lei și 105 bani, adică 0,8% din totalul veniturilor, a fost obținută din chiria circiumilor și bezmenul caselor.

Alte venituri întâmplătoare au însumat 428 lei, adică 2,9% din total.

Cheltuielile acestei familii boierești în cei 8 ani amintiți au fost de 21.549 lei și 15 bani (vezi anexa nr. 2).

Cum era și firesc, cele mai mari cheltuieli s-au făcut cu lucrul și culesul viilor de la Cetățuia și Păun. Aceste cheltuieli s-au ridicat la suma de 6.582 lei și 111 bani, sumă ce în totalul cheltuielilor reprezintă 25,9%. Condiția de socoteli de care ne ocupăm nu ne dă nici un fel de informații privitoare la întinderea suprafețelor cultivate cu viță de vie, numărul muncitorilor folosiți, dacă erau calificați sau nu, cum erau plătiți, dacă s-au făcut anumite investiții¹¹ etc. Se poate totuși presupune că la unele lucrări mai pretențioase se folosea muncă salariată, în timp ce la altele erau solicitați țăranii, în contul obligațiilor de clacă.

La moartea sa, Anița avea datorii de 3.563 lei și 51 bani față de diferite persoane¹². Această sumă (16,5% din cheltuielile totale) a fost plătită de Softa Rosetti între anii 1782—1786.

Aceste moșii erau administrate de vătaful Gavril. În partea a doua a sămii, între cheltuieli, apar mai în toți anii unele sume folosite de acest vătaf, dar fără a se specifica în ce scop. Cheltuielile sale însumează 3.334 lei și 117 bani. (15,5% din total).

În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea boierii moldoveni duceau o viață de lux și cheltuiau sume foarte mari în mod neproductiv — lucru su-

9 În această perioadă, în Moldova o mierță era egală cu 110 ocale iar ocaua cu 1,283 kg. Rezultă că o mierță cântărea cca. 141 kg. (N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii*, Ed. științifică, Buc. 1971, p. 181-182 și 204).

10 Un leu era egal cu patruzeci parale sau cu 120 bani.

11 Se menționează doar cheltuirea unor sume pentru procurarea haragilor. Astfel, în anul 1782 s-au cumpărat 4.000 hagagi cu 5 lei, iar în anul 1785 s-au cumpărat 20.000 haragi, cu suma de 20 lei. Aceste informații ne dovedesc că vița de vie ocupa o suprafață destul de întinsă.

12 Cu 1.043 lei și 39 bani era datoră față de mama sa.

bliniat și de anumiți călători străini¹³. Asemenea cheltuieli neproductive a făcut și familia de boieri la care ne referim. De exemplu, în anul 1789, cu ocazia nunților celor două fete s-a cheltuit suma de 2.769 lei și 57 bani, adică 12,8% din totalul cheltuielilor făcute în cei 8 ani anteriori, sau 92,2% din cheltuielile făcute în 1789. Suma banilor cheltuiți cu nunțile este egală cu venitul mediu al tuturor moșiiilor pe timp de un an. Pentru mirese au fost cumpărate unele obiecte de lux de proveniență străină și care erau foarte scumpe în raport cu prețul produselor agricole și animale. Vom ilustra acest lucru cu câteva exemple. Uneia dintre fete, Paraschiva, i s-a cumpărat cu ocazia nunții o pereche de cercei cu prețul de 450 lei. După calculele noastre, această sumă era egală cu valoarea de atunci a 30 boi, sau a 12 cai, sau a 18 tone de porumb boabe¹⁴. Tot acestei fete i s-au mai cumpărat la nuntă, între altele, „un rînd de straie cu samur“ cu 500 lei și o oglindă mare cu 40 lei.

Sume bănești destul de mari s-au cheltuit cu simbria (plata) și îmbrăcămîntea oamenilor, precum și cu „alte cheltuieli mărunte a casăi“. În perioada la care se referă sama, aceste cheltuieli s-au ridicat la 1.915 lei și 21 bani, adică la 8,80% din total¹⁵.

În anii 1785, 1786 și 1788 s-au făcut cheltuieli cu cumpărarea unor părți de moșie de la răzeșii din Măgura și Teșcurenii, dar nu ni se indică suprafețele cumpărate. Totalul banilor cheltuiți pentru lărgirea domeniului feudal a fost de 1.635 lei (7,6% din total).

Cu înmormîntarea Aniței în 1782, apoi cu „griile răposatei“ din lunile și anii următori (pînă în 1788), s-a cheltuit inutil importanta sumă de 1.284 lei și 9 bani, adică 6% din totalul general al cheltuielilor pe anii 1782—1789, sau 6,7% din totalul veniturilor pe aceeași perioadă. Acest capitol al cheltuielilor este important prin aceea că ne oferă posibilitatea să cunoaștem prețurile cu care se vindeau pe atunci anumite mărfuri¹⁶.

În anii 1784, 1785 și 1787 s-a cheltuit suma de 667 lei și 75 bani (3,1% din total) pentru plata unor țărani care au cosit finul. Pentru anul 1787 cunoaștem atît întinderea finetelor, cît și producția de fin obținută. S-au plătit atunci 180 lei și 30 bani pentru cositul a 35 stoguri și a unei girezi de fin, care au rezultat de pe suprafața de 122 fâlci (cca. 175 ha.) de la Teșcurenii.

După cum rezultă din datele înscrise în samă, în anii 1785 și 1787 s-au cheltuit 187 lei și 105 bani (0,80% din totalul cheltuielilor) pentru cumpărarea unor cantități de fin.

În sfîrșit, alte cheltuieli făcute pe domeniu în acești ani însumează 608 lei și 69 bani, adică 2,8% din total. Acești bani s-au cheltuit pentru

13 De exemplu, călătorul austriac Ștefan Ralcevič nota la sfîrșitul sec. al XVIII-lea că unii boieri din țările române purtau haine în valoare de pînă la 3.000 lei (vezi N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, Buc. 1921, p. 192).

14 Am făcut aceste calcule pornind chiar de la prețurile cuprinse în samă.

15 Nu ni se dau indicații privitoare la mărimea „simbriei“ plătită argaților, în schimb aflăm care era prețul unor produse cumpărate. De exemplu, doi drobi de sare = 3 lei și 96 bani; „o basma pentru coplîă“ = 51 bani.

16 Un cot de atlas = 2 lei și 90 bani; o ocă stafide = 45 bani; o ocă luminări = 1 leu și 90 bani; 500 plîni = 12 lei și 60 bani; o „alămîle“ = 4 bani; 5 dramuri smîrnă = 21 bani; o ocă de zahăr = 2 lei; etc.

cumpărarea unor bijuterii, haine, etc. De exemplu, în anul 1788, cu 220 lei „s-au cumpărat 3 inele cu diamanturi pentru Paraschiva”. Tot atunci, aceleași fete i s-a cumpărat o blană de jder cu 55 lei¹⁷.

*

În urma celor arătate pînă acum, putem afirma că această samă ne oferă date prețioase pentru cunoașterea unui domnieu feudal din Moldova de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea. Analizînd datele cuprinse în anexa nr. 1, constatăm că 2/3 din venituri (67,5%) au provenit din vînzarea vinului și a animalelor. Cerealele încă nu constituiau un articol important de comerț, ele contribuind la veniturile totale cu numai 13,2%.

Slaba dezvoltare a pieței interne, apoi menținerea — fie și limitată — a monopolului otoman asupra comerțului nostru, explică în mare măsură lipsa de interes a boierilor în sporirea producției agricole și animale. Din anexa nr. 2 rezultă clar că pe acest domeniu, în timp de 8 ani nu s-au făcut nici un fel de investiții cu scopul de a se mări producția pentru piață. S-au cheltuit importante sume pentru cultivarea viței de vie, de la care se așteptau cele mai mari venituri. Importante sume de bani, care ar fi trebuit investite în producție, au fost cheltuite în mod neproductiv, pentru o viață de lux.

De o acumulare de capital nici nu putea fi vorba, în condițiile în care totalul cheltuielilor pe cei 8 ani a depășit veniturile cu peste 2.500 lei; în anul 1788 de exemplu, cheltuielile au fost de aproape 10 ori mai mari decît veniturile.

Abia la începutul sec. al XIX-lea și în special după pacea de la Adrianopol (1829), odată cu lărgirea pieței interne și în condițiile unui comerț extern liber, boierii moldoveni vor deveni cu adevărat interesați în sporirea producției pentru piață.

REVENUS ET FRAIS D'UNE FAMILLE MOLDAVE DE BOIARDS ENTRE 1782—1789

Résumé

Tout en employant un registre de revenus et frais d'un domaine féodal moldave entre 1782-1789, l'auteur analyse dans cet ouvrage la situation économique de ce domaine.

Les chiffres compris dans le registre prouvent que la source la plus importante des revenus (2/3 du montant) a été constituée par la vente du vin et des animaux. Les céréales n'y ont contribué que par un pourcentage de 13,2%. Le manque d'intérêt des boiards moldaves pour augmenter la production de céréales sur le marché s'explique par le développement faible encore du marché intérieur et par le maintien (quoique limité après la paix russe-turque de Kutchuk-Kainardji, 1774) du monopole ottoman sur le commerce des pays roumains.

Les frais non-productifs, importants surtout par la préférence pour une vie de luxe, prouvent que ces boiards n'étaient pas encore intéressés à placer des fonds pour faire augmenter les productions agricole et animale.

Durant les 8 années, on n'a point fait une accumulation de capital, les revenus étant plus petits que les frais.

17. Tot în 1788, pe două sfeșnice s-au plătit 88 lei și 75 bani. În anul 1789 s-a cumpărat „o tabla de argint” în greutate de 253 dramuri, cu 82 lei și 27 bani (cîte 13 parale dramul).

ANEXA Nr. 1 (VENITURI)

Nr. crt.	Anul	Venituri realizate din :																Total	
		Vinzarea vinului		„Din s�m�ile lui Gavril vătav ot Păstrăveni” *)		Vinzarea animalelor �i a produselor animale		De la scutelnici		Vinzarea cerealelor		Vinzarea furajelor		Chiria clrciumilor �i bezmenul caselor		Alte venituri			
		Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani
1.	1782	1668	51	1320	30	594	—	60	—	—	—	—	—	—	—	428	—	4070	90
2.	1783	1680	—	—	—	614	—	440	—	—	—	—	—	10	45	—	—	2744	45
3.	1784	579	96	1086	69	400	—	480	—	906	60	—	—	86	30	—	—	3539	15
4.	1785	1177	111	—	—	570	—	400	—	—	—	132	—	30	30	—	—	2310	21
5.	1786	1371	—	—	—	22	12	320	—	1050	—	—	—	—	—	—	—	2763	12
6.	1787	80	—	1838	78	981	90	440	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3340	48
7.	1788	57	90	—	—	30	72	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	88	42
8.	1789	151	45	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	151	45
—	Total	6766	33	4245	66	3212	54	2140	—	1956	60	132	—	126	105	428	—	19007	78

*) Nu cunoaștem sursa veniturilor pe care le-am înscris în această coloană.

<http://www.cinec.ro> - <http://www.abc.ro>

ANEXA Nr. 2 (CHELTUIELI)

Nr. crt.	Anul	Cheluieli, din care :																				Total	
		Cu lucrul și culesul viilor		Plata datoriilor răposatei		Bani cheltuiți "prin mîna vîtavului Gavril"		Cheltuieli cu nunțile		Simbria și îmbrăcămintea oamenilor ; alte cheltuieli ale casei		Cumpărarea unor părți de moșie		"Cu îngroparea și grijele răposatei"		Cositul finului		Cumpăratul finului		Alte cheltuieli			
		Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani
1.	1782	1022	48	1381	15	1403	42	—	—	249	42	—	—	750	96	—	—	—	—	—	—	4807	3
2.	1783	621	111	534	27	—	—	—	—	30	—	—	—	149	87	—	—	—	—	—	—	1344	105
3.	1784	912	81	98	9	821	102	—	—	297	105	—	—	77	42	287	45	—	—	—	—	2495	24
4.	1785	902	27	1200	—	—	—	—	—	395	27	635	—	84	48	200	—	105	90	—	—	3522	72
5.	1786	976	63	350	—	100	—	—	—	330	81	840	—	152	96	—	—	—	—	—	—	2759	—
6.	1787	1013	84	—	—	989	33	—	—	434	99	—	—	57	—	180	30	82	15	—	—	2757	21
7.	1788	133	57	—	—	20	60	—	—	159	27	160	—	12	—	—	—	—	—	373	75	858	99
8.	1789	—	—	—	—	—	—	2769	57	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	234	114	3004	51
—	Total	5582	111	3563	51	3334	117	2769	57	1915	21	1635	—	1284	9	667	75	187	105	608	69	21549	15